

De Eenhoorn van Skanda

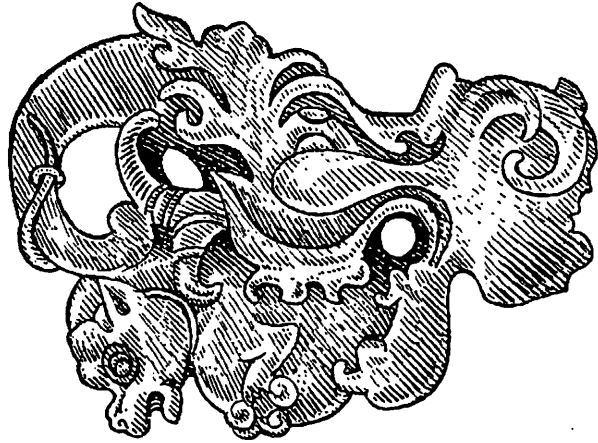
door

J. L. MOENS.

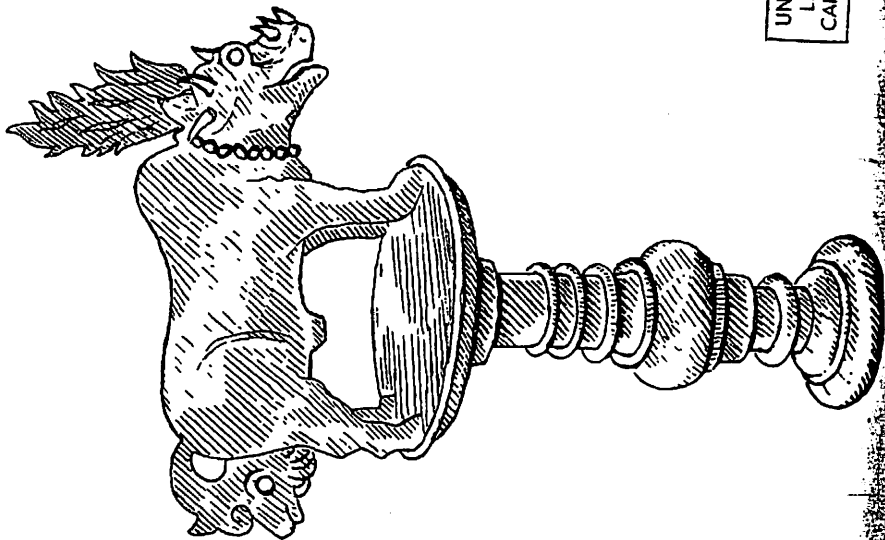
Onder de bronzen voorwerpen behorende tot de collectie van het Sultanaat van Jogjakarta, in bruikleen bij het Museum Sana-boedaja, bevindt zich het handvat van een priesterschel (no. 218 S), waarvan het topstuk een mythisch neushoorn dier voorstelt. Het werd opgegraven in de désa Pijoejon der kaloerahan Dengok, onderdistrict en district Plajen van het regentschap Goenoeng Kidoel. De lengte van het dier is in totaal 6 cm. en de hoogte van het geheel ongeveer 10 cm. (fig. 1).

Het drietenige, manlijke neushoorn dier blijkt getemd te zijn; het draagt het tuig van een opgesierd rij- of trekdier. Het heeft nl. een dik touw om de nek en draagt over de kop een soort kap, die over oren en neushoorn is heengetrokken en waarin grote ronde openingen zijn uitgespaard voor de ogen. Op deze kap zijn een negental korte doornige uitsteeksels aangebracht, drie om de neushoorn, één boven elk oog en een tweetal onder tegen elk oor. Met de eigen éénhoorn mee zijn het er dus tien; wij zullen aanstonds zien dat de bronsgieter deze tienvoudige „stekeligheid” niet zonder bedoeling heeft aangegeven. Boven alles valt echter op de, midden tussen de oren op de kap aangebrachte, op een vlamvend zwaard (*khadga*) gelijkende hoorn, die zóó sprekend is, dat de eigen hoorn van het neushoorn dier er totaal bij in het niet valt. Hieruit blijkt wel, dat het uitdrukkelijk de bedoeling is geweest om de rhinoceros, speciaal door deze *khadga* (dit woord betekent ook *neushoorn*) als *Eenhoorn* (*Ekaçrnga*) te kenmerken.

Het merkwaardige gebruik van het dragen van bijzondere hoorns doet zich reeds voor in de eerste eeuw vóór Chr. bij de herdersvolken in de Oostelijke Altai (Oost-Siberië). De uit die tijd

UNIVERSITY
LIBRARY
CAMBRIDGE

daterende vondsten, gedaan bij de opgravingen van Pazirik, hebben n.l. uitgewezen, dat deze herdersvolken paarden offerden, die een kap over de kop droegen, waarop een rendiergewei was bevestigd. Dergelijke (in die tijd daar nog zeldzame) paarden waren er vermoedelijk de *leiders* hunner rendierkudden. Het lag overigens ook voor de hand, dat deze herders, als ze een zeer bijzonder offer wilden brengen, voor het offerdier het kostbaarste dier der kudde t.w. de „belhamel”, bestemden. Uit de vondsten blijkt bovendien de, op het eerste gezicht zonderling schijnende, gewoonte om een ander soort dier dan het kuddedier, leider te maken van de troep.

Dit geval staat echter niet op zichzelf. Wij vinden het terug bij het in oorsprong nog veel oudere Indische paardenoffer (*açwa-medha*). De „belhamel” dier offerdieren was een *paçu*, een geitebok! *Paçu*, het gewone woord voor kuddedier, heeft hier een bijzondere betekenis. De wedische mythologie kent n.l. een goden-*wāhana* (rijdier), onder de benaming van *ajāçwa*, letterlijk vertaald „bok-paard”. Er wordt echter speciaal bij vermeld dat het geen paard (*açwa*) is! Wat is het dan? *Aja* betekent neit alleen geitebok, doch het heeft ook de nevenbetekenis van leider van een troep of kudde, en niet alleen als deze uit geiten bestaat, doch ook als het schapen, runderen of paarden betreft. Ook bij ons behoeft de „belhamel” niet meer uitsluitend de leider van een schapenkudde te zijn! Dit *ajāçwa* nu, is ook het trekdier van Pušan's godewagen. Pušan zelf, de leider van zijn vereerders die hun na de dood de weg wijst naar het hiernamaals, wordt wel *ajāçwa* geheten. Hij leidt ook de kudden naar nieuwe weidegronden; hij leidt paarden- en schapenkudden en verdedigt ze tegen aanvallen van wolven enz. Hij heet dan Paçupā, de Beschermder der kudden. Zijn *ajāçwa* leidt echter zelfs de offerpaarden naar het offervuur! Dit *ajāçwa* was de *paçu* — de geitebok — van het *açwamedha*; het moet dus wel een zeer bijzondere bok zijn geweest!

Nu is het bekend, dat sommige volken o.m. in Noord-Indië, sinds de oudheid het geheim kenden om de, voor leiders hunner kudden van hoornvee bestemde dieren door middel van een onbetekenende operatie bij het zeer jonge beest, tot éénhoornen te maken. Men denke aan de gigantische éénhoorn-stieren,

afgebeeld op de zegels, opgegraven in Mohenjodaro in Sind; bij de Nepalezen kent men nog heden éénhoornige geitebokken. Men leze over de recente, geslaagde proeven van den Amerikaansen bioloog Dove van de Maine University, om de beide hoorns tot één enkele, krachtige, bijna kaarsrechte hoorn te doen samengroeien, het artikel van Ley, *The Legend of the Unicorn (Live and Letters to-day, 1939)*. Met het geduchte wapen van die éne rechte hoorn blijkt het getransformeerde dier zich inderdaad, en als het ware automatisch, de leider van zijn troep te gevoelen! Het *ajāçwa* nu zal wel niet anders dan zoo'n éénhoornige geitebok zijn geweest. Pušan, die als elke godheid deel heeft aan de aard van zijn *wāhana*, draagt niet alleen de tanige geitebaard, doch wordt in de Weda's om zijn Eenhoorn of om zijn eigen éne hoorn „wonderlijk” genoemd, d.w.z. in menselijke gedaante is zijn *wāhana* wonderlijk, doch in zijn gedaante van *ajāçwa* is hij het zelf. Als goddelijke herder houdt hij met zijn prikkel — en als *ajāçwa* met zijn éne rechte hoorn — de „kudde” bij elkaar! Ook het buddhisme is niet vrij gebleven van het éénhoorn symbool! Als n.l. van de Buddha verhaald wordt dat hij, toen hij bij zijn geboorte 7 stappen had gedaan en zich in de as van de wereld bevond „het gebrul van den Stier” aanhief, verkondigende dat hij de Eerste in de wereld was, kan met deze Stier geen andere bedoeld zijn dan de éénhoornige Stier, de Leider van alle schepselen ter wereld.

Keren wij thans terug tot onze, met de éne vlammeende hoorn uitgedoste, rhinoceros. Door de reuzehoorn is hij gekenmerkt als de leider van zijn troep. Wij zullen aanstonds zien, dat deze, in werkelijkheid solitair levende dikhuid in de mythologie de voorganger heet te zijn van alle dieren des wouds! Hij blijkt er verder opgevat te zijn als een demonische „bok” en wel als een boosaardige gedaante van de éénhoornige geitebok (*aja*)! Op typische en toch bedekte wijze heeft onze brongsieter dit kenbaar gemaakt. Vermoedelijk was hij hiertoe wel verplicht en wel omdat het een eerste toepassing was van een, in het Indische pantheon onbekend, of in het vergeetboek geraakt, *wāhana*. Het was bestemd voor een Hindoe-Javaanse godheid, die ingang moest vinden als een demonische gedaante van een bekende Indische god met de aard van een geitebok. De normale korte kwaststaart van het

neushoorn-dier heeft de bronsgieter n.l. zodanig uitgebeeld, dat de kwast ervan is vervormd tot de kop van een geitebok, wiens éne hoorn bestaat uit het lichaam van de rhinoceros-staart.

De Indische godheid, die bij uitstek de aard van een bok heeft is Agni, het gepersonifieerde offervuur. Aangezien gewoonlijk geitebokken werden geofferd en de slachtoffers tegelijkertijd offerdier en godheid waren, heeft speciaal Agni deel gekregen aan de aard van de offerbok. Hij, die overigens in de Weda's, zoals Puṣan, de Geleider der dodenzielen is, is eerst vereenzelvigd met die *aja*, heeft in een later stadium slechts de bokskop behouden en heeft geleidelijk aan, als geheel anthropomorphe god, de éénhoornige bok tot *wāhana* verkregen. Het spreekt welhaast vanzelf, dat de bokskop in de staart van het neushoorn-dier later gesupprimeerd kon worden, toen dit *wāhana* eenmaal geaccepteerd was als de reguliere uitbeelding van de „demonische geitebok” en bijgevolg zijn berijder als een demonische gedaante van Agni.

Voordat wij zullen nagaan welke demonische manifestatie van Agni op Java bedoeld kan zijn als de berijder van de rhinoceros, worde nog de aandacht gevestigd op een tweede Goenoeng Kidoelse brons, waarbij Agni eveneens en op analoge wijze als éénhoornige bok is weergegeven (fig. 2). Het stuk, dat uit dezelfde tijd dateert als onze rhinoceros, stelt op het eerste gezicht een *makara*-figuur voor. Bij nadere beschouwing echter blijkt het een driegroep-mythische wezens te zijn, waarvan de afzonderlijke leden op kunstige wijze tot één geheel zijn vervlochten. Naar alle waarschijnlijkheid is het een symbolische uitbeelding van de wedische trits Waruṇa, Indra en Agni, de respectieve vertegenwoordigers van de Āditya's (hemelgoden), de Rudra's (atmosferische goden) en de Wasu's (aardse goden). Waruṇa, de Alomvatter, de god der hemelse wateren, is gerepresenteerd door de *makara*, die, ook bij het brons, de beide andere voorgestelde dieren „omvat”. Indra, de Regengever, is gesymboliseerd door een hond, die in een aanvallende houding op de achterpoten staat als de, in de Hindoe-Javaanse kunst overbekende aanvallende leeuw; de achterpoten van het dier vormen tevens de langgerekte ogen van de *makara*. Deze hond is de mythische herdersteef Saramā, Indra's helpster bij het verlossen van de verborgen „regenkoeien” uit handen van de demonische Paṇi's, de Regenweerhouders.

Agni, de derde in de bond, Indra's tweelingbroeder, vormt de, in de gedaante van een *bokskop* met één enkele reuzehoorn, uitgewerkte pluimstaart van de teef Saramā; zijn machtige éénhoorn vormt tevens de slurf van de *makara*.

Deze aardse Agni, het gepersonifieerde offervuur dus, heeft een zoon, Skanda, die in de epische literatuur „Agni gelijk” is niet alleen, doch ook — en als om zijn boks-aard te accentueren — van zijn vader bij zijn geboorte een bok als rijdier ten geschenke krijgt. Ook zijn naam Skanda (= Springer) is het equivalent van zijns vaders naam Agni Plawaṅga (= Springer). Zij beiden hebben de aard van het Vuur, dat met de „springende bok” wordt vergeleken. Als dit vuur boosaardig wordt, veroorzaakt het brand. En welk vuur is demonischer dan een geweldige *bosbrand*, de aartsvijand van de bewoners der talloze kluizenarijen, die in Java's oerbossen verspreid lagen? Als dus de priesters deze natuurramp op Indische wijze vergoddelijken wilden, moesten zij aan die god van de Bosbrand wel een demonische Agni-gedaante geven. En wat was logischer dan dat ze hem tevens tot *wāhana* gaven de rhinoceros, die „demonische bok”, wiens blinde woestheid zij allen tot hun schade kenden! Wij zullen aanstonds zien, dat het op Java en in Cambodja toen welbekende Hariwaṅga de priesters het gewenschte aanknopingspunt bood om Skanda, dank zij zijn oorspronkelijke, in Indië op de achtergrond geraakte Agni-affiniteiten, te transformeren tot god van de *Bosbrand* en hem op te nemen in het pantheon van „Indische” goden.

Agni is echter ook als atmosferische god, als de de aarde bevruchtende bliksemstraal, een éénhoornige *Aja*, die met zijn hoorn de regenwolk stuk stoot. Als hij in wedische tijd demonisch werd en het verschrikkelijke hemelvuur voorstelde, dat de aarde geselde m. a. w. de aarde trof als een stampende bok dit met zijn voorpoot zou doen, dan was hij *Aja Ekapād*, de (éénhoornige) bok (*aja*), van wien men slechts die éne poot (*ekapād*) aanschouwde. Hij werd in die tijd opgevat als een machtige Vuurzuil, die de Hemel schraagde of wel de Hemel van de Aarde scheidde! Als deze „donderende” vuurstraal mens en vee treft en dies dood en verderf zaait, is hij de kwaadwillige gedaante van *Agni-Paṇupati*, de Heer van het (menselijke en dierlijke) vee, de gevreesde god van herders en landbouwers. Deze Rudra-gedaante van de atmos-

ferische Agni wordt later Çamkara geheeten: zijn attribuut is dan de „bulderende” *triçūla* (drietand). Hij heeft als zovele Indische goden een vredige en een boze gedaante. Men denke bijv. aan Çiwa, die in zijn gedaante van Mrtuñjaya de dood overwint en in die van Mahākāla de dood veroorzaakt. In zijn weldoende Agni-gedaante, als *Paçupā* (Beschermer van het vee), moet Çamkara wel op Puşan geleken hebben, de enige die in de Weda's *Paçupā* geheten wordt. Deze vredige gedaante van Çamkara met de boks-aard moet dan wel Puşan's *wāhana*, het *ajāçwa*, gehad hebben. In dit geval is zijn attribuut de op een puntige staaf bevestigde *dhwaja* (vaan), een variant van Puşan's prikkel, althans is dit nog ten huidige dage op Bali zijn symbool. In zijn vreeswekkende Rudra-gedaante, als *Bhairawa*, had hij in Indië tot rijdier een kwaadaardige wilde hond, even venijnig als Çarwa of Bhawa, de wolfshond-gedaanten van Rudra in de Weda's. In de laat Hindoe-Javaanse periode werd op Java, volgens de *Uttarasabda*¹⁾, aan deze demonische Çamkara, die er een van de acht Windstreekhoeders is, in plaats van de wilde hond, de *warak* (rhinoceros) als *wāhana* toegewezen, die hier dus eveneens moet worden opgevat als een demonisch *ajāçwa*.

Laat ons thans nagaan welke van de beide gehindoeiseerde inheemse goden, de demonise aardse Skanda als god van de Bosbrand, of de demonische atmosferische Çamkara, de god van herders en landbouwers, onze bronzen rhinoceros tot *wāhana* kan hebben gediend. Wij zullen hiervoor te rade moeten gaan bij de Cambodjaanse priesters van de 12e eeuw.

Op de door Coedès beschreven basreliefs van de Noordelijke galerij van de beroemde Angkor Wat tempel, de „Tempel der Hoofdstad”, in Cambodja komt een rhinocerosberijder voor; hij ziet daarin de Oorlogsgod Kārttikeya, hoewel een neushoorn-dier *wāhana* voor deze god zijns inziens „un peu déconcertant” is. Het klassieke *wāhana* voor Kārttikeya is immers de pauw! Coedès heeft in zijn *Bronzes Khmers* t.a.v. het Cambodjaanse pantheon vastgesteld, dat de Achter-Indische plastiek bij de uitbeelding van haar godenfiguren veelal eigen banen heeft ingeslagen. Wij zouden

¹⁾ Vgl. bij Crucq, *T. B. G.*, 1936, p. 341 de opgave van Poerbatjaraka

hier dus te doen hebben met een voorbeeld van het toepassen van een afwijkend, zelfs van een in de Indische mythologie niet (meer) bekend, *wāhana*. Laat ons trachten de redelijkheid hiervan uit te vinden.

Ook bij de Hindoe-Javaanse bronsplastiek valt iets dergelijks waar te nemen. Deze heeft zich, vooral in de oudere, de Midden-Javaanse periode (8e—10e eeuw), over het algemeen trouw aan de Indische *sādhana*'s (formules om de goden te realiseren) gehouden. In de daarop volgende periode, de Kediri'sche (10e—13e eeuw), en veel meer nog in de Singasarische en Madjapaitse (13e—15e eeuw), valt een analoog streven naar een eigen typering der Indische goden als in Cambodja op te merken. Daarnaast echter worden ook de eigen goden op Indische wijze gekenmerkt, doch veelal met een eigen symboliek als grondslag. Deze nieuwe goden werden naast de Indische—waaraan maar al te vaak bovendien nog een eigen interpretatie werd gegeven, merkwaardig parallel lopend met de oudste wedsche traditie—ingepast in het Hindoe-Javaanse pantheon. De vermeende analogie tussen het karakter van de inheemse personificatie van een natuurverschijnsel of dat van de godheid, die deze bovennatuurlijke macht beheerste, en de aard van een autochthoon dierwezen bepaalde verder de keuze van het *wāhana*, dat immers het „verhulde zelf” dier godheid was. Wij hebben reeds gezien, dat men op Java vond, dat bij de demonische gedaante van de atmosferische Çamkara met het boks-karakter beter de rhinoceros paste dan de demonische hond. Aanstonds zal blijken, dat naar de opvattingen der Javaanse en Cambodjaanse priesters dit neushoorn-dier eveneens het passende *wāhana* werd geoordeeld voor een demonischen Skanda met een terrestrischen boks-aard.

Ons fantastisch neushoorn-dier is, mede naar het type van het schelhandvat te oordelen, laat Midden-Javaans van stijl en, zoals vaak bij de Goenoeng Kidoelse bronzen het geval is, duidelijk beïnvloed door de bronskunst van Oost-Java's bloeitijd (10e—13e eeuw). Als topstuk van dit soort Javaanse priesterschellen worden, naast boeddhistische attributen (*wajra*, *cakra*, *triçūla*, enz.), wel meer trek- of rijdieren van goden afgebeeld; wij herinneren aan de vele schellen, versierd met Çiwa's *nandi*, Wisnu's *garuḍa*, Rudra's *singha* enz. Er behoeft niet gezegd, dat dergelijke

schellen in beginsel dienden voor de eredienst van de respectieve goden. Zo zal onze schel met de rhinoceros gebezigd zijn, wanneer men of de Hindoe-Javaanse Çamkara of de Skanda van „Groter Indië” gunstig wilde stemmen.

Nog ten huidigen dage behoren tot het geografische verspreidingsgebied van de rhinoceros de landen Assam, Burma, Siam, Indo-China, Malaka, Sumatra en Java. Deze gepantserde dikhuid met fijne reuk en scherp gehoor, doch van slecht gezicht, valt aan, als hij wordt opgeschrikt en is dan gevaarlijker dan het everzwijn, dat, als hij, in de hoektanden van de onderkaak een geducht wapen bezit. Nu is ook in de Indische mythologie het everzwijn als regel een demonisch beest. Speciaal als in de Weda's aan Rudra de aard wordt toegekend van een „woest en vernielzuchtig, verschrikkelijk dier” is hij het „rossige Everzwijn”. Als Wiṣṇu met het everzwijn wordt vergeleken is hij éénhoornig (*ekaçr̥ṅgin*), of heeft hij „één slag tand”; deze laatste moet hem dan wel evenals de éne hoorn op het neusbeen groeien. Het is daarom de vraag of Wiṣṇu's „éénhoornig everzwijn” dat in het Mahābhārata een reusachtig monsterzwijn is, niet oorspronkelijk een neushoorn dier (*ekaçr̥ṅga*) was, wiens neushoorn zijn „éne slag tand” was! In vóór-wedischen tijd schijnt het neushoorn dier overigens nog in Noord-Indië bekend geweest te zijn, want blijkens een te Mohenjodaro, in het Indus-gebied, opgegraven zegel (2500 vóór Chr.), was het er een van de dieren dervier Windstreken; in de windroos is het blijkbaar eerst onder invloed van de Indo-Iraanse beschaving door het paard vervangen. Het in Indië in het vergeetboek geraakte dier is derhalve na ruim 35 eeuwen als het ware weer opgestaan in de iconografie van Cambodja en Java, waar de woeste dikhuid nog voorkwam en de bewoners der bossen maar al te vaak aan zijn bestaan herinnerde. Het behoef dan ook niemand te bevreemden, dat in deze landen het geduchte „éénhoornige everzwijn” in de godenwereld weer een plaats innam, thans als demonisch *wāhana*. Het werd te eer het rijdier verklaard van de Inheemse god, indien de Indische godheid, die zijn tegenstander was, een evenwaardig *wāhana* bezat.

Dank zij de onderzoekingen van Coedès zijn wij in staat de Cambodjaanse rhinoceros-ruiter en zijn vijand nader te leren

kennen. Op het grote linker basrelief van de Noordelijke galerij van Angkor Wat komt een afbeelding voor van de purāṇische strijd tussen Kṛṣṇa-Wiṣṇu en de Asura Bāṇa, zoals Coedès aan de hand van het Hariwaṇça heeft aangetoond. Bāṇa had zijn vesting Çonitapura omgeven door een wal van hoog oplaaierende vlammen. Deze werden door Garuḍa met Ganges-water, dat hij daartoe had opgeslurpt, geblust, zodat Kṛṣṇa de stad kon binnendringen en de Asura verslaan. In deze vlammenwal nu stond tegenover Garuḍa dreigend een vierarmige, pijl en boog, vlammend zwaard en een *cakra* van vlammen voerende en volgens Coedès zeshoofdige godheid; op de afbeelding staat de god in strijdende houding in een howdah, waarmede zijn neushoorn dier-*wāhana* als een olifant gezadeld is. Dit dier, dat zeer natuurgetrouw is afgebeeld in zijn huid van zware pantserplaten, staat er, de oren gespist en de kop opgeheven in de richting van de vijand, een houding die de kolos in de natuur aanneemt, indien hij „gevaar ruikt”. Coedès nu vermoedt, voornamelijk op grond van de zeshoofdigheid, de gevoerde attributen en het feit dat Kārttikeya de bondgenoot was van Bāṇa, dat de afgebeelde godheid dien Oorlogsgod weergeeft¹⁾. Stönnner bestrijdt deze mening in zijn „Erklärung des Nashornreiters auf die Reliefs von Angkor Wat”²⁾. Hij ziet — m. i. misleid door een 19e eeuwse Siamese, van een benaming voorzien miniatuur van de, in menselijke gedaante afgebeelde god Agni met drietand en vlammen in de handen, en rijdend op een rhinoceros — in de op het basrelief voorkomende godheid daarom eveneens *Agni*, den god van het aardse Vuur. Ook de gevoerde attributen zouden daarmee in overeenstemming zijn. Bij den god Agni met de boks-aard had men echter m. i. eer een geitebok als *wāhana* verwacht; waar hij hier op een afwijkend rijdier is afgebeeld, moet hij dus wel een bijzondere gedaante van Agni voorstellen: Çamkara of Skanda? Dit zal aanstonds blijken.

Wat valt verder op te maken uit de strijd tussen Kṛṣṇa en Bāṇa? Deze Asura (*bāṇa* betekent pijl, een der hoofd-attributen van Agni,

¹⁾ Bull. Comm. Arch. Indo-Chine 1911, p. 179.

²⁾ Artibus Asiae, 1925, p. 128-130, waar een afbeelding van het betrokken reliëfgedeelte wordt gereproduceerd.

en is ook een van de vele bijnamen van den Vuurgod zelf) is een demonische aardse manifestatie van Agni. Vandaar de wal van hoog oplaaierende vlammen rondom zijn „Vuurburcht” (*Çonitapura*), vandaar dat Rudra hem voor deze strijd tegen Kṛṣṇa-Wiṣṇu zijn eigen, met singha's bespannen strijdswagen ter beschikking stelt; vandaar ook, dat in het Hariwaṁça, waar Bāṇa „de vriend van Rudra en Skanda” heet, het juist Skanda is, Agni's eigen zoon, die hier in demonische gedaante Bāṇa verdedigt tegen de aanvallen van Garuḍa: vandaar ten slotte, dat wij voor Cambodja mogen aannemen, dat het neushoorn, dat er Skanda's *wāhana* is evenals op Java, als een „demonische bok” werd opgevat.

Nu is Skanda één van de benamingen voor den jeugdigen Oorlogsgod; de andere, die Coedès verkoos is Kārttikeya. Zijn algemene naam is *Kumāra*. Iconografisch zou vooral de door Coedès vermeende zeshoofdigheid van den op het relief afgebeelden god beantwoorden aan de Kārttikeya-gedaante van *Kumāra*. Heet immers niet hij speciaal *Saḍānana*, *Sanmukha* enz. epitheta die „zeshoofdig” of „zesmondig” betekenen? Kārttikeya verkreeg deze bovennatuurlijke kwaliteit, omdat de zes oorlogszuchtige Kṛttikā's, zijn zoogmoeders, hem gelijktijdig wilden zogen! Ook de door den onbekenden god gevoerde attributen zouden inderdaad goed bij Kārttikeya passen, doch zij zouden evenzeer kunnen behoren bij andere manifestaties van Agni. De betrokken godheid moet echter, blijkens het hem toegekende rhinoceros-*wāhana*, oorspronkelijk een boks-aard gehad hebben en Kārttikeya nu heeft niets met de bok, doch uitsluitend met de pauw van doen!

Kārttikeya bezit affiniteiten tot de wedische Nachthemel-goden met de talloze sterrenogen, hetgeen symbolisch in zijn pauw-*wāhana* tot uitdrukking wordt gebracht, in het bijzonder in de wijd uitstaande staart met zijn vele „ogen”. Waruṇa en Mitra, goden van het hemelse licht, stelden in laat-wedische tijd respectievelijk de lichtende Nachthemel en de Daghemel voor. Dyaus, in zekere zin Waruṇa's voorganger, en ook Waruṇa zelf, waren daarom „Duizend-ogig”. Dyaus werd in de Weda's bovendien vergeleken met „een zwarte hengst met (lichtende) paarlen overdekt”. Veel van Waruṇa's en Mitra's eigenschappen zijn op het jongere tweetal Indra en Wiṣṇu overgegaan. Indra *Sahasrākṣa*

(de Duizend-ogige), de nachtelijke Zonneheld, de Aanvoerder der godenlegerscharen, kreeg een strijdswagen, bespannen met „op pauwen gelijkende hengsten” of „hengsten, wier huid een pauwstaart gelijk”. Als Indra's populariteit als Oorlogsgod is getaand, heeft Rudra-Çiwa, de nieuwe Oppergod, die dan evenals Waruṇa „Duizend-ogig” is en de loop van maan en sterren regelt, den held van node. Dit is de jeugdige Pauw-berijder, die geheel in de voetsporen van Indra treedt; hij, die Indra's volgeling was tegen de nachtelijke demonen, wordt de nieuwe Mahāsenapati der godenlegers. Hij wordt in het Mahābhārata Rudra-Çiwa's zoon bij de Kṛttikā's, de zes Sterrenmoeders, Schikgodinnen van de Oorlog en heet dan *Kṛttikāsuta* (= Kārttikeya). Zijn pauw krijgt hij bij zijn geboorte van Garuḍa, het *wāhana* van Wiṣṇu, den nieuwen Zonnegod, die in Mitra's Daghemel zijn befaamde „drie stappen” deed. De zonnevogel Garuḍa was vermoedelijk oorspronkelijk zelf een pauw, de enige vogel overigens die in de Epen, evenals Garuḍa zelf, *Bhujagāçana* (Slangenverslinder) heet. De pauw van Kārttikeya wordt in de Epen ook „de beminde zoon van Garuḍa” geheten. Deze *Kumāra* is het ook, die naar Indra's voorbeeld, of met zijn zwaard, of met Indra's pijl, de berg Krauñca, waar de Asura Bāṇa zich verscholen houdt, splijt en die Asura doodt. Het Rāmāyaṇa, dat dit verhaal vermeldt, heet hem dan speciaal *Çikhigata*, Pauwberijder. Hier gedraagt zich dus *Kumāra-Kārttikeya* anders dan *Kumāra-Skanda*, die immers Bāṇa verdedigt! Wij moeten dus wel onderscheid maken tussen de oorspronkelijke Skanda en Kārttikeya-gedaanten van den Oorlogsgod. Skanda en Kārttikeya zijn voorzeker zelfstandige regionale Oorlogsgoden geweest, die in nawedische tijd zijn samengetrokken tot den nationalen Oorlogsgod *Kumāra*. In de epische literatuur wordt hem daarom ook een wisselende afstamming toegekend. Nu eens is *Kumāra* de zoon van Agni, dan weer van Brahmā of wel van Rudra-Çiwa, om van zijn diverse moeders Gaṅgā, Umā of de Kārttikā's maar niet te spreken. Op Java en in Cambodja heeft *Kumāra* zich vooral in zijn gedaante van Berijder van de pauw gehandhaafd.

De strijd van Kṛṣṇa-Wiṣṇu tegen de Asura Bāṇa doet denken aan de geweldige, in de Epen vermelde (historische) bosbrand

van het Kāṇḍawawana, waar de demonisch geworden Agni, in Rudra's gedaante dus, bestreden werd door Indra, die "de enige is", die die brand met zijn leger van olifanten kon blussen. Men is daarom geneigd om in de, in het Hariwaṃṣa vermelde strijd van Kṛṣṇa-Wiṣṇu en zijn wāhana Garuḍa, tegen de Asura Bāṇa, een purānische herhaling te zien van die aloude strijd van den epischen of wellicht zelfs wedschen Indra en zijn wāhana, de olifant Airāwaṇa, tegen de felle bosbrand, tegen Agni-Rudra. De oneigenlijke functie, die Garuḍa in het Hariwaṃṣa als "slurper van het Ganges-water" vervult, dat het vuur moest blussen, is dan ook duidelijk oorspronkelijk die van Airāwaṇa, Indra's olifant. Moet men hierin niet een nadere bevestiging zien van het feit, dat het Skanda is en niet Kārttikeya, die in deze strijd aan Bāṇa's zijde tegen Indra te velde trekt? En verder, dat Skanda daarom als wāhana toegewezen moest krijgen een even forse dikhuidige kolos als Airāwaṇa was n.l. de rhinoceros? Moest tegenover de machtige slag tanden van Airāwaṇa niet de geweldige *khaḍga* van onze Javaanse "demonische bok" worden gesteld? En moesten de doornige uitsteeksels van onze rhinoceros, die Agni *Çikhin* (de Stekelige) aanduiden, niet juist tien in getal zijn om Indra's tienpuntige *wajra* te equivaleren? De rhinoceros van het Cambodjaanse relief mist dit alles, ook de symbolische staart met de bokskop van ons Javaanse brons. Dit is slechts te verklaren uit de omstandigheid, dat onze rhinocerosuitbeelding ouder moet zijn dan de Cambodjaanse, en dat het 12e eeuwse relief dateert uit een tijd, toen het rhinoceros-wāhana voor de demonise Skanda-gedaante reeds goed en wel aanyaard was. Een volgende conclusie is, dat de Cambodjaanse Skanda-gedaante lang te voren op Java bekend moet zijn geweest, dat m.a.w. onze schel om deze reden in de 10e of 11e eeuw gedateerd mag worden en ten slotte, dat ons bronzen neushoorn dier op grond van de uitgebeelde symboliek bij de demonische Skanda-gedaante van Kumāra behoort en niet bij den demonischen Çamkara, die eer een vriend dan een vijand was van Indra.

Ook de hooger bedoelde recente Siamese miniatuur, waarop de „Agni" geheten Godheid als rhinoceros-ruiter is afgebeeld, wordt dan verklaarbaar. Het is ten rechte een gedaante van Agni-Rudra, wiens demonische aard niet meer in de naam behoefde te worden

uitgedrukt, want die kwam reeds in het wāhana tot zijn recht! Stönners mening, dat Coedès ongelijk had en dat niet Kārttikeya d.w.z. een gedaante van Kumāra den oorlogsgod, doch Agni zelf op het basrelief van Angkor Wat zou uitgebeeld zijn, kunnen wij dus niet delen. De Siamese rhinoceros-berijder met zijn *triçūla*-en vlammenattributen komt naar de aard het meeste overeen met den Indischen Çamkara, die als Bhairawa geregeld de *triçūla* als attribuut voert en soms ook de vlammenbundel. Het voornaamste embleem van den Madjapaitzen Çamkara is de *aṅkuça* (kornakhaak), een gedemoniseerde prikkel, die hij van node heeft met het oog op zijn rhinoceros-wāhana. Hij kan in Cambodja echter blijkbaar even goed Rudra's vlammeende pijl en boog hanteren. Op het rechter basrelief der Noordelijke galerij van Angkor Wat komt n.l. zo'n pijl en boog hanterende tweearmige, éénhoofdige godheid voor, rijdende in een met een rhinoceros bespannen wagen. Deze stelt vermoedelijk den Cambodjaansen Çamkara voor en niet den Oorlogsgod Kumāra, want onder de grote goden van het Pantheon, die op dit relief allen, volledig bewapend en gedragen door hun traditionele wāhana's deelnemen aan de strijd tegen een Asura — Coedès vermoedt dat het de grote epische strijd is tegen de Asura Kālanemi — vindt men den Oorlogsgod reeds vertegenwoordigd en wel in zijn reguliere gedaante van den veelarmigen, zeshoofdigen Kārttikeya — Coedès noemt hem hier Skanda, strijdend op zijn pauw ¹⁾.

Vergelijkt men de uitbeelding der veelhoofdigheid van dezen Kārttikeya met die van Skanda op de rhinoceros — door Coedès Kārttikeya geheten — op het linker basrelief van de Noordelijke galerij, dan ziet men duidelijk het verschil: Kārttikeya met zijn zes hoofden op één rij tegenover Skanda's vier hoofden t.w. de drie hoofden van Agni *Trimūrdha* (de Driehoofdige), waarboven als vierde, dat van Rudra is aangebracht ²⁾. Als overigens Skanda met zes hoofden wordt uitgebeeld is één ervan als regel een bokskop! Is wellicht zijn vierhoofdigheid een (late) afspiegeling van het feit dat Skanda in de Epen ook Brahmā *Caturmukha*'s

¹⁾ In tegenstelling met Coedès kan ik slechts 4 hoofden tellen op de door Stönners gepubliceerde detailfoto van het betrokken relief.

²⁾ Vgl. in Commaillè's Guide voor dezen Çamkara de plaat rechts, tegenover p. 88 en voor Kārttikeya de plaat links beneden, tegenover p. 89.

zoon heet? En Brahmā was, zeker op Java en wellicht ook in Cambodja, niet meer de epische Oppergod, doch de god van het aardse Vuur! In de Epen heet het voorts van Brahmā in demonische gedaante, dat het vuur (*wibhāwasu*) van zijn toorn de wereld zal vernietigen en van Skanda, dat hij van *Wibhāwasu* (Agni) een zoon is. Was Skanda niet ook zelf *caturmūrti*, omdat hij direct na zijn geboorte zich in vier verschillende gedaanten vertoonde voor Agni en Gaṅgā, en voor Ćiwa en Umā, zijn meest „gangbare” ouderparen?

Om kort te gaan heeft, naar alle waarschijnlijkheid, naast den Oorlogsgod Kumāra — ook Kārttikeya of Skanda gebeten — nog de demonische aardse Vuurgod Skanda op de Cambodjaanse en de Hindoe-Javaanse Olympus gehuisd. Dit was dan Skanda, de inheemse, vreeswekkende gedaante van Agni's of Brahmā's — des Vuurgods — zoon. Deze Skanda, die dicht bij zijn oeroude oorspronkelijke gedaante staat dan de latere Oorlogsgod Kumāra, was in Cambodja en zeker ook op Java de god van de zo gevreesde bosbranden geworden en er volledig uitgerust, als ware hij een onvervalste Indische creatie. Zijn met de vlamme eenhoorn toegerust rhinoceros-*wāhana* was de bij zo'n bosbrand vooruitstormende leider van alle dieren des wouds, die door het Vuur op de voet werden gevolgd. Skanda's attributen waren in Cambodja, behalve Rudra's pijl en boog, Agni's vlammenring (*sudarçana*) en het „brullende” vlammenzwaard (*çaktyastra*). Wie, die een grote bosbrand medegemaakt heeft, kent niet het onheilspellende gebulder der vlammenzee! En wie moesten deze vijand, deze demonische, alles vernielende Agni-Rudra-gedaante van Skanda, die op zijn rhinoceros kwam aanstormen meer vrezen dan de bewoners der talloze *āçrama*'s in de door het neushoorn-dier bevolkte bossen van het toenmalige Java en Cambodja? En wie denkt daarbij niet aan de „Badak api” (= Vuur-rhinoceros), het woeste monster van de Maleise traditie op Malaka?

In deze kluizenarijen zal weleer aan den *God van de Bosbrand* met het *Eénhoorn-wāhana* geregeld geofferd zijn in de *agniçālā* het vuurtempeltje, dat er nooit ontbrak. Het offervuur, dat men er steeds voor de vredige gedaante van Agni brandde als bescherming tegen de in het bos rondwarende mensen belagende

rākṣasa's, spoken en tovenaars, kon immers door de kwaadaardige wind- en vuurgeesten met koppen van alle denkbare dieren, die tot Skanda's gevolg behoorden, schijnbaar zonder tastbare reden worden aangeblazen en verspreid. Het vormde aldus een latente dreiging voor de bosbrand, die het bestaande van de gehele *āçrama* op het spel kon zetten! Bij het vereringsritueel van deze Skanda, dien we hier, zoolang zijn naam nog niet aan het licht is gekomen, ter onderscheiding van den oorlogsgod, *Skanda Ekaçrigin* (Skanda met de Eénhoorn) zullen noemen, zullen de priesters gebruik gemaakt hebben van schellen met zijn *wāhana* op het handvat, waarvan toevalligerwijze een exemplaar voor het nageslacht bewaard is gebleven. Dit is thans in het Museum Sanaboedaja tentoongesteld.